

Analyse Haydn Strijkkwartet Op. 9 nr. 4, deel 1, Hob. III:21 (ca. 1770)

Algemeen

Deze analyse maakt deel uit van een CTS-thema over de ontwikkeling van het strijkkwartet aan de hand van voorbeelden van Haydn t/m Bartók.¹

Dit kwartet is gecomponeerd rond 1771, en maakt deel uit van drie groepen van elk 6 kwartetten (Op. 9, 17 en 20)

Ontstaan van het strijkkwartet als concept

Tot 1780 was de gangbare benaming Divertimento.

Waarschijnlijk is het strijkkwartet voortgekomen uit de ontwikkeling vanuit de trionsonate (2 violen met b.c.) van de late 17^e eeuw.²

Met name in de jaren 1760-1770 is de ontwikkeling stormachtig en verwerft het strijkkwartet zich een centrale plaats in het centrum van het (kamer)muziekleven.³

Het wordt een genre voor “Kenner und Liebhaber”.

Het kwartet wordt door Goethe omschreven als “een conversatie tussen vier intelligente mensen”⁴; hier ligt een relatie met retorica en retorische figuren in analogie met taal.⁵

Er wordt een spel gespeeld met de verwachtingen van de luisteraar.

In dit kwartet gebeurt dat vooral met harmonische wendingen.

DE SONATE EN DE SONATEVORM

De oorsprong van de naam sonate ligt in de (vroege) barok. Sonate is afgeleid van het werkwoord *sonare* (klinken). Aanvankelijk betreft het een instrumentaal stuk met als tegenhanger een vocaal stuk (cantate). Cantate is afgeleid van het werkwoord *cantare*: zingen.

“A typical sonata-form movement consists of three main sections, embedded in a two-part tonal structure. The first part of the structure coincides with the first section and is called the ‘exposition’. The second part of the structure comprises the remaining two sections, the ‘development’ and the ‘recapitulation’.”⁶

De sonatevorm als *vormtype* is een fenomeen dat in de laat klassieke tijd tot ontwikkeling is gekomen. Het fenomeen sonate is een fluïde begrip en heeft zich voortdurend ontwikkeld tot in onze tijd.⁷

Andere namen die ook gebruikt worden zijn: hoofdvorm (NL), first-movement form (EN) of sonata allegro form (EN).

Charles Rosen ziet de sonatevorm als een “tonaal drama”, vormgegeven als een abstract verhaal met een spanningsopbouw en een ontknoping, waarbij een spel wordt gespeeld met:

- Thema’s en motieven
- Toonsoorten en akkoorden.

We zullen ontdekken dat fases die gekenmerkt worden door stabiliteit, volledigheid en duidelijkheid worden afgewisseld met fases die gekenmerkt worden door instabiliteit,

---

¹ CTS3 NL 2022-2023

² Alessandro Scarlatti (1160-1725): *Sonata a quattro per due violini, violetta e violoncello senza cembalo*

³ Opkomst van het zelf musiceren bij adiel en opkomende burgerklasse

⁴ Citaat Goethe, Samama blz. 11

⁵ Bijvoorbeeld leestekens, intonatie, voordracht, ...

⁶ Grove Dictionary of Music and Musicians

⁷ Charles Rosen, James Hepokoski/Warren Darcy

fragmentatie/onvolledigheid en onduidelijkheid.⁸ De sonatevorm kent een onderliggende abstracte (verhalende) plot met een ontknoping.

Wortels van de klassieke sonatevorm zijn te vinden in de barok in de (diverse) binary forms.⁹

Algemene observaties over op. 9 nr.3 deel 1

De *geledingsstructuur* wordt bepaald door de herhalingstekens; we hebben twee delen die elk herhaald worden.

De delen hebben een vergelijkbare lengte. De binary form (Dualform) is duidelijk herkenbaar (barok).¹⁰

||: 1 :||: 2 :||

Tonale structuur

Hoofdtoonsoort D mineur – modulerend naar F majeur (razendsnel bereikt!)

Koppelmaat met gebruik van C# om terug te keren naar het begin in D mineur (syncopen).

Deze maten (32-33) zijn geschreven in de vorm van een zgn. Quiescenza.¹¹

:||:

Koppelmaat met gebruik van F# om na de herhaling voort te zetten in

G mineur (35)

A mineur (43)

Terugkeer in D mineur (56) met een zwakke bas ((3)-(2)-(1).

Schematisch weergegeven:

||: D mineur – F majeur :||: G mineur – A mineur – D mineur :||

Thematiek

Het begin is qua zinsbouw opgezet als een **periode**:

Voorzin (1 t/m 6) en een (iets langere) nazin (7 t/m 14):

Zie voor nadere details de aantekeningen in de partituur.

In de tweede toonsoort F majeur wordt niet een echt nieuw thema gepresenteerd; dit gedeelte bestaat hoofdzakelijk uit “passagewerk” (toonladders, akkoordbrekingen) die de herhaaldelijke bevestiging van F majeur “opluisteren”.

---

⁸ Diether de la Motte koppelt dit gegeven aan de muzikale doelen van de componist. Hij stelt dat expositie en reprise als doel hebben te *overtuigen*, terwijl de doorwerking als doel heeft te *verrassen*. Psychologisch raak, muzikaal relevant.

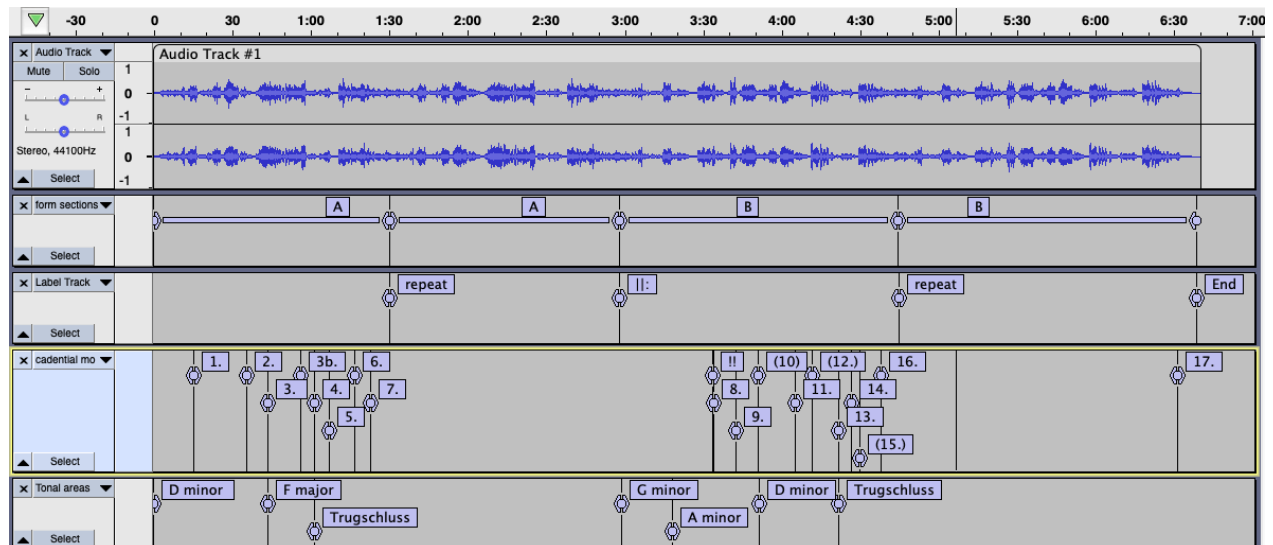
⁹ Zie ook *A History of Western Music* - Grout, Burkholder, Palisca: simple, balanced and rounded binary forms.

¹⁰ Vergelijk de vorm van suitedelen

¹¹ een Quiescenza sluit ook het deel af (74-75).

Overzicht van het gehele deel in een Audacity schermafdruk met de volgende label tracks:

- Form sections
- Cadential moments
- Tonal areas

Harmonie

Er is een groot aantal cadenserende momenten.

Opvallend:

- schijnbewegingen d.m.v. Trugschluss in 24 en 67-68.
- “Dramatische” maten 49-51: Np6 gevolgd door “V” (met 9-8 en 7-6) en twee parallelle verminderde septiemakkoorden(!), vervolgd met een cadens in A mineur (I64-V-I).
- Harmonische vormgeving bij de eerste herhaling is vloeiend en soepel en harmonisch functioneel niet nadrukkelijk (VII6-I) terug naar D mineur; (V43-I) door naar G mineur.
- Meest nadrukkelijk bevestiging van toonsoort is die van F majeure (maat 16 e.v.) alhoewel dit meteen “ter discussie” wordt gesteld door plotselinge F7/A in 22-23 (Tonica omgebouwd tot dominantseptiemakkoord), daarna Trugschluss (24), daarna halfslot (26). Daarna nog tweemaal een volledige cadens (29-30) en 31-32).

Zie voor nadere details de kaders in de betekende partituur.

Sonate(vorm)?

Van een sonatevorm volgens de definitie uit Grove is geen sprake.

Wat ontbreekt er:

- de driedeligheid van vormdelen expositie, doorwerking en reprise.
- De voorbereiding van de terugkeer naar de hoofdtoonsoort (lange dominant);
- De harmonische “omweg” die we vaak vinden in de doorwerking van de “typische” sonatevorm is er niet.
- Doorbreken van de patronen van het eerste deel na de herhaling van A.¹²

Wat is er wel:

- Een spel met toonsoorten en akkoorden
- Een spel met thema’s en motieven\
- Presentatie van een thema met duidelijke zinsbouw en toonsoort (Periode).

¹² Motivische vs. Thematisch, harmonisch instabiel vs. harmonisch stabiel, textuurverandering bijvoorbeeld meer contrapuntisch in doorwerking

- Verrassende en gedurfde weningen in de harmonie in het tweede deel voor de terugkeer van het begin “reprise” (Np6, verm. septiemakkoorden)